

УДК 373.54

Усатий Андрій В'ячеславович;
кандидат педагогічних наук,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

***Розвиток читацьких умінь на уроках української літератури
(на основі літературної творчості М. Т. Рильського)***

У статті розглядаються закономірності формування читацьких умінь старшокласників, необхідних для розуміння і осягнення художніх творів. На прикладі деяких особливостей творчого шляху М. Т. Рильського удосконалюється процес розвитку читацьких умінь.

Ключові слова: читацькі уміння, сприймання, пізнання, творчі здібності.

Усатый А. В. Развитие читательских умений на уроках украинской литературы (на основе литературного творчества М. Рильского)

В статье рассматриваются закономерности формирования читательских навыков старшеклассников, необходимых для понимания и восприятия художественного произведения. На примере некоторых особенностей творческого пути М. Т. Рильского усовершенствуется процесс развития читательских умений.

Ключевые слова: читательские умения, восприятие, познание, творческие способности.

Usatiy A. V. The developing of the reading skills on the lessons of Ukrainian Literature (Based on the literary creation of M. Rylskiy)

The article examines the patterns of forming the reading skills of the high school students, that necessary for understanding literary texts. On the example of some peculiarities of the creative way M. Rylskiy improved the reading skills development.

Keywords: reading skills, perception, cognition, creativity.

Формування читацьких умінь і літературний розвиток учнів взаємопов'язані. Крім того, вони взаємообумовлені, і чим краще розвинені вміння учня сприймати й пізнавати художній твір, тим вищим є рівень його літературного розвитку, оскільки це означає, що він має необхідні теоретико-літературні знання, розуміє специфіку літератури як мистецтва слова, уміє практично користуватися цими знаннями, творчо сприймати літературно-художні факти та явища, самостійно їх оцінювати й інтерпретувати. Шлях від знань до умінь передбачено сучасними програмами, у яких визначено поступове ускладнення умінь від V до XI класу.

Старшокласники опиняються на порозі реального дорослого життя й дивляться на сучасне з позиції майбутнього, шукають сенс свого життя, водночас підвищується інтерес до навчання, складається нова мотиваційна структура учня. Домінують місце в цьому процесі займають мотиви, пов'язані із самовизначенням і підготовкою до майбутнього самостійного життя [1, с. 233].

Значно вищого рівня свого розвитку в ранній юності досягає процес сприймання, який перетворюється на складний інтелектуальний процес, у тому числі художнього сприймання літератури. Старшокласники співвідносять образи своєї уяви з реальною дійсністю, зі своїми можливостями. Свідомо й цілеспрямовано формують такі якості характеру, як сила волі, витримка, наполегливість, самоконтроль, поміркованість, критичність тощо. Вони переходять до вищих рівнів абстрактного й узагальнювального мислення [1, с. 239-241].

Характерним для інтелекту старшокласника є розвиток творчих здібностей, що виявляється в інтелектуальній ініціативі та створенні нового. У середній школі склалася певна система організації роботи на уроках літератури з текстом художнього твору, глибоке усвідомлення написаного в процесі читання. Важливо підкреслити, що учні IX-XI класів, як передбачено програмою, повинні вміти глибоко сприйняти й осмислити художній твір, бо саме на це спрямовані такі вміння:

- виявляти основні проблеми, поставлені у творі, що вивчається;
- визначати роль героїв-персонажів у розкритті ідейного змісту твору та їх авторську оцінку;
- аналізувати твір з урахуванням його художньої, естетичної та ідейної цінності, авторської позиції, єдності змісту і форми;
- створювати усні й письмові твори-роздуми проблемного характеру (також індивідуальні, порівняльні, групові характеристики); твір-роздум на літературні та публіцистичні теми; зіставляти різні погляди в ході полеміки, виявляти здатність доводити свої твердження, власну думку про твір;
- зіставляти й порівнювати події, факти, час, відображені у творі, робити висновки й узагальнення про них;
- користуватися довідниковими джерелами, зокрема літературними енциклопедіями та словниками літературознавчих термінів для виконання творчих завдань [5, с. 3].

Низка зазначених у програмі умінь має, як уже згадувалося, загальнокультурний, загальноосвітній характер. Уміння читати текст потрібно і для вивчення математики, історії та інших предметів, так само, як уміння конспектувати, складати план, тези виступу тощо.

Проте є вміння, спрямовані на пізнання саме літературного твору, літератури як мистецтва слова, взаємозв'язку слова й образу. Ці вміння можна вважати спеціальними читацькими вміннями, оскільки саме вони нерозривно пов'язані з літературним розвитком учня. Отже, основою для виділення і формування читацьких умінь є здатність сприймати учнями художній твір, адже в центрі уваги вчителя й учня стоїть емоційне та глибоке осмислення тих творів, які пропонуються для вивчення в кожному класі [2, с. 80-102].

Уміння читати текст із певною швидкістю, переказувати його, складати план прочитаного, знати автора твору, знаходити засоби художньої виразності, користуватися словником тощо мають пропедевтичний характер – вони слугують підґрунтям літературного розвитку учня. Саме вони охоплюють уміння сприймати, глибоко розуміти художній твір, приймати або заперечувати

авторську позицію, виражену у творі, відстоювати власне ставлення до прочитаного. Це означає, що літературний розвиток засвідчує бачення учнем форми художнього твору в її естетичній функції.

Традиційно сприймалося як належне прищеплення учням умінь слухати усне слово, музику, розуміти образотворче мистецтво, витвори скульптури та архітектури. Проте особливе місце займає вміння розуміти мистецтво слова, тобто літературний твір. У підлітковому і старшому віці помітно розвиваються естетичні почуття, здатність помічати, емоційно сприймати, розуміти і любити прекрасне в дійсності. З іншого боку, старшим школярам притаманні критичність мислення, прагнення до самостійності та самоутвердження, самовираження своєї індивідуальності, необхідності мати власні смаки й оцінки, бажання бути оригінальним, привернути до себе увагу. Висуваються більш високі вимоги до їхньої активності й самостійності, розвитку теоретичного мислення, а також потреба самостійно оцінити літературний твір із властивими учням критичністю мислення й подеколи категоричністю суджень, що разом із недостатнім розвитком смаків, загальної культури спричиняє часом поверхове розуміння художнього тексту.

Звичайно, такі відомості необхідні для літературних знань, але вони ще не стають повною мірою ключем для прочитання й осмислення художнього твору. Крім того, в учня створюється ілюзія, що він осмислив і зрозумів твір, підрахувавши, скільки в ньому епітетів, метафор, метонімії і т. ін., хоча за цього й не усвідомив їх функціонально-естетичної ролі в художньому тексті.

Виходячи з визначення вмінь як володіння складною системою психічних і практичних дій, необхідних для доцільної розумової діяльності з метою опанування творів художньої літератури, спробуємо обґрунтувати шляхи, форми й види діяльності, у яких виробляються читацькі вміння.

Насамперед скористаємося вже згадуваною думкою С. Рубінштейна, що у формуванні вмінь зовнішній вплив дає той чи інший психічний ефект, лише переломлюючись крізь психічний стан, крізь склад думок і почуттів, що

виробився в суб'єкта. Це означає, що вчителів літератури необхідно враховувати психологічну атмосферу класу, створювати емоційну обстановку, яка була б співзвучною з характером твору, що вивчається, особливостям і духовній висоті порушених у ньому проблем [4, с. 226].

Українська література переживала страшні етапи свого становлення і розвитку на початку ХХ століття. На цей період припадає творчість Максима Тадейовича Рильського, який належить до „київських неокласиків”. У своїх ранніх творах він відмовлявся від соцреалізму, прямо критикував комуністичну дійсність. Одинадятикласники вже знають, в чому суть неокласицизму. Максим Тадейович пишався, що його називають „другим поетом України”, його твори читають, збірки розходяться між шанувальниками.

Це не подобалося „офіційній критиці”, яка підбурена „друзями”, проводить пізні вечірні обшуки на квартирі і поет опинився в Лук'янівській в'язниці на шість місяців. Завдання було зламати людину, позбавити можливості протестувати проти жорстокості, трагізму. Не вдалося.

Підсумовуючий, узагальнюючий етап вивчення літератури в 11 класі створює свої проблеми. Читацькі вміння формуються в процесі:

- з'ясування сутті неокласицизму;
- заглиблення в життєвий і творчий шлях М. Т. Рильського;
- осягнення історичної епохи, в яку жив поет (чому письменник так мріяв про нагороду уряду? Чому змовчав, коли Сталін нищив О. Довженка? Чому зумів відкинути звинувачення на сторону в питаннях служби не в червоних? Тощо).

Повертаючись до творчості М. Рильського, з'ясуємо, які картини уявляються під час читання ранніх поезій Максима Тадейовича Рильського?

Отже ,варто з'ясувати, в чому її суть?

Назвавши вислови з твору автора: „жовте жито, вийся жайворонку, сни чарівнії, на волю пустіть, листя сміється, сонечко грає, коли убралися квітками, іскри надії, ясні небеса, блакитні поля, світ стрепенувся”, бо я молодий, біла

гречка, веселі бджоли одгули, весняні мрії, пух на вербах золотих, зелені гаї, отари пролісків, річка синіє, яблука допілі, цвітуть бузки, садок біліє, просо покошено, просте личко, солодкий запах вишень, плач лілей, татарське зілля, клаптик пісні, плюскочуть білі качки, – і в уяві постає краса України, її національне багатство.

- Як же створює це автор? На які основні образи він перевертає нашу увагу? Що тривожить М. Рильського?
- Що спільного між політичними подіями і станом душі літературного героя?
- Як змінилися образи, описи ранньої творчості і поета 50-60-х років?
- В чому суть патріотизму для Рильського неокласика і соцреаліста?

Завдання, які ставляться перед учнями націлюють їх на виявлення взаємозв'язку між словами образу й того смислу, який вони виражають у художньому творі. Таким чином ми прагнули навчити учнів бачити нерозривну єдність зображених картин, подій-ситуацій, образів із художніми задумами письменника, а відтак – сприймати й осмислювати творчість у єдності, бо саме такі читацькі вміння є найважливішими для учнів-читачів.

Список використаних джерел:

1. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / [О. В. Скрипченко, Л. В. Волинська, З. В. Огороднійчук та ін.]. – К. : Просвіта, 2001. – 416 с.
2. Курдюмова Т. Ф. От знаний к умениям / Т. Ф. Курдюмова, С. Н. Громцева // Проблeми преподавания литературы в средней школе / [под ред. Т. Ф. Курдюмовой]. – М. : Просвещение, 1985. – 192 с.
3. Рильський Б. М. Мандрівка в молодість батька. / Б. М. Рильський . – К.: ВАТ „Київська правда”, – 2004. – 144 с.
4. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание / С. Л. Рубинштейн. – М. : Изд. АН СССР, 1957. – 486 с.
5. Шевченко З. Літературне краєзнавство в системі літературної освіти шкільної та вузівської молоді / З. Шевченко // Літературне краєзнавство в

школі та вузі в контексті розвитку української культури і літератури :
матеріали Всеукр. наук.-метод. конф. – Житомир, 2000. – С. 3–4.